

Tiedettä europolitiikan varjossa

Hannu Heikkilä

Syyskuun alkupuolella Leedsissä pidetyillä Englannin Tieteen päivillä tohtori Chris Shore alusti aiheesta Creating Europeans: the Cultural Politics of European Integration. Shore käsitteli sitä, miten kulttuuria ennen kaikkea kulttuurin nimissä rakennettuja ohjelmia on käytetty poliittisesti hyväksi luotaessa "eurooppalaista ihmistä" ja Euroopan Unionia.

Shore ei liittänyt tiedettä kulttuuripolitiikan tarkasteluunsa. Kun EU:n piirissä ollaan parhaillaan tekemässä viidettä tutkimuksen puiteohjelmaa, voidaan myös tieteen roolia tarkastella tästä näkökulmasta. Aikaisemmat puiteohjelmathan ovat korostuneesti tähdänneet eurooppalaisen teollisuuden kilpailukyvyyn edistämiseen, ja niillä on julkisuudessa ollut lähinnä pragmaattinen leima ilman erityistä arvoväilytystä.

Luonnos viidenneksi puiteohjelmaksi lupaakin, ettei se ole vain neljän edellisen ohjelman jatke viidennen ohjelman mukaan on suorastaan välttämätöntä tehdä selvä ero aikaisempiin. Käytännössä monet ohjelman esittämät tutkimuskohteet ovat toki entisiä, mutta ainakin uuden ohjelman tekijät haluavat esittää sen sisällön uudessa valossa. Olennaista muuttuneessa ajattelussa on, että tiedepolitiikka näyttelee tärkeää osaa integraatiossa ja tulevaisuuden luomisessa.

Viides puiteohjelma puhuu EU:sta ja sen "kansalaisista", jotka näyttäytyvät monoliittisina kuluttajina ilman omien yhteiskunnallisten taustojensa tuomaa värytystä. Työttömyys sekä elämän ja terveyden laatu ovat esimerkkejä kohteista, joihin tutkimuksen odotetaan tuovan ratkaisuja. Taloudellisen toiminnan globalisoituminen, tieteellisen ja teknologisen edistymisen nopeutuminen sekä tutkimuksen muuttuminen yhä kalliimmaksi sekä Aasian ja Latinalaisen Amerikan maiden nousu tieteen ja teknologian eturintamaan edellyttävät Euroopan mailta uutta lähestymistapaa omiin ratkaisuihinsa.

EU:n taloudellisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydyttäminen sekä maanosan kilpailukyvyyn edistäminen ovat viidennenkin puiteohjelman keskeisiä tavoitteita. Tutkimuspolitiikan ilmoitetaan kyllä perustuvan tieteelliseen ja teknologiseen huippuosaamiseen, mutta samalla tieteellisen tutkimuksen tulee tukea EU:n poliittisia tavoitteita ja sillä tulee olla eurooppalaista lisäarvoa.

EU:n tutkimuspolitiikka on siis siirtymässä pelkän kaupallis-teollisen kilpailukyvyyn korostamisesta palvelemaan laajemmin yhteisön poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia tarpeita. Tämä aspekti näyttää tulevan toteutettavaksi lähinnä siten, että puiteohjelman eri osiin pyritään sisällyttämään myös humanistis-yhteiskuntatieteellisiä alueita. Näidenkään alueiden tutkimus ei suinkaan nouse tutkijoiden tekemästä tilanneanalyysistä ja kysymyksenasetteluista, vaan puiteohjelma määrittelee rahoitettavaksi tulevat kohteet.

Unionin kulttuuripolitiikassa korostetaan usein, miten maanosan kansojen kulttuurinen kirjo luo mosaikkikalojen tavoin yhden eurooppalaisen taideteoksen. Edellä mainittu Cris Shore totesi esitelmässään, että EU:n eliitti ja byrokratia on 1980-luvulta tähtien yrittänyt yhä enemmän käyttää "kulttuurisia toimia" keinona "eurooppalaisen rakennelman" aikaansaamiseksi. Euroopan yhteistä kulttuuriperintöä on tällöin leimannut elitistiset ja kaavamaiset muodot samaan aikaan kun byrokratia pyrki vakuuttamaan, ettei unionilla ole yhtä yhteistä "kulttuuripolitiikkaa".

Myös tiedepolitiikassa viides puiteohjelma korostaa jokaisessa jäsenmaassa tehtävän perustutkimuksen merkitystä EU:n piirissä ei kannata tehdä sellaista, mitä tehdään tehokkaammin jäsenmaissa. Mutta tieteessä on ehkä sama tilanne kuin kulttuurinkin alalla voi olla: globaalissa yhteistyössä oleva kansallinen tiedejärjestelmä tuottaa kiinnostavimmat tulokset. Tutkimus ei tunne kansallisia tai maanosien rajoja. Viides puiteohjelma näkee amerikkalaiset ja japanilaiset eurooppalaisten kilpailijoina, mutta esimerkiksi monelle suomalaiselle tutkijalle Euroopan ulkopuoliset työtoverit tuskin näyttäytyvät tässä valossa.

Ovatko yli kymmenen vuoden aikana toteutetut EU:n tiedeohjelmat lopulta lisänneet tutkijoiden vakaumusta erillisen eurooppalaisen tieteen merkityksestä? Tuskin. Tehdyt selvitykset osoittavat myös, että ns. suuren yleisön käsitykset tieteestä ja sen mahdollisuuksista ovat hyvinkin vaihtelevia Euroopan eri maissa. EU:n puiteohjelmat voivat vain marginaalisesti lisätä Euroopan integraatiota. Valtaosa eurooppalaisten tiedemiesten tekemästä tutkimuksesta on ja tulee jäämään puiteohjelman ulkopuolelle.

Brysselin tavoitteena on luoda tutkimusohjelmalla eräänlainen tutkimuksen eurooppalainen käyntikortti, jonka avulla voidaan esitellä maanosassa tehtävää tutkimusta. Suomessa kehiteltiin takavuosina tutkimuksen painoalueita, joista jo vuosia sitten on päästy eroon. Pääosa kansainväliset laatukriteerit täyttäneestä tutkimuksesta tehtiin näiden painoalueiden ulkopuolella, eivätkä painoalueetkaan olisi jääneet huomiotta ilman raskasta ohjelmarakennusta.

Olisiko ajateltavissa, että tutkimus Euroopan tasolla voisi rakentua tehokkaimmin tutkijoiden luonnollisen vuorovaikutuksen pohjalle ilman byrokraattista ohjelmointia? Myös suomalaiset ovat olleet osa tätä vuorovaikutusta useiden vuosisatojen ajan. Ehkä EU:n puiteohjelmia tarvitsevatkin ennen kaikkea poliitikot tutkijoille niillä on vain vähän merkitystä.

Dosentti Hannu Heikkilä on Tieteellisten seurain valtuuskunnan toiminnanjohtaja.